

דף הנחיה: דף לא עי"א - לב עי"א

תפילת חנה

כפתיחה לסוגיה כדאי ללמוד את תפילת חנה [שמואל א' פרק ב'].

מאמרים על תפילת חנה [בקלטר]:

- הר' אמנון בזק, זמן חיבורה של תפילת חנה, בראש השנה ייכתבון (תשסג) 207-215
 - הר' יעקב מדין, על שתי הפטרות ועל שתי עקרות, בראש השנה ייכתבון (תשסג) 149-205
 - הר' אברהם וולפיש, חנה: תפילת תרעומת וענוה, מגדים כ (תשנג) 55-75
- על הקשר בין תפילת חנה ובין לימוד הלכות תפילה ראו אצל:
- גבריאל חיים כהן, תפילת חנה - תפילה לדורות, בת-מצווה (תשסב) 220-233

תפילה בבית שיש בו חלונות

ראו את דברי הבית יוסף [אורח חיים צ"ה] על הסוגיה

בית יוסף אורח חיים הלכות תפלה סימן צה

וצריך שיכוף ראשו מעט וכו'. בפרק מצות חליצה (יבמות קה:) וכתבוהו הרי"ף (ברכות כב:) והרא"ש (סי' ג) בפרק אין עומדין כתוב אחד אומר (מ"א ט ג) והיו עיני ולבי שם כל הימים וכתוב אחר אומר (איכה ג מא) נשא לבבינו אל כפים אל אל בשמים והעלו שם בגמרא שהמתפלל צריך ליתן עיניו למטה ולבו למעלה כדי שיתקיימו שני מקראות הללו ואם תאמר היכי אמרינן שצריך שיתן עיניו למטה והא אמרינן בפרק אין עומדין (לד:) אל יתפלל אדם אלא בבית שיש בו חלונות כתב רבינו הגדול מהר"י אבוהב ז"ל מפני קושיא זו פירשו תלמידי ה"ר יונה (כד: ד"ה בבית) דטעמא דבית שיש בו חלונות אינו אלא כדי שיהא הבית מתוקן באויר טוב אבל לרש"י שפירש שהחלונות גורמין לו שיכוין לבו שהוא מסתכל כלפי שמים ולבו נכנע קשה ויש לומר שמה שכתב שיסתכל כלפי שמים אינו רוצה לומר שיהיו עיניו תלויות למעלה כל זמן התפילה אלא שעל דרך העברה אם יסתכל כלפי שמים יכנע לבבו ע"כ:

- איך ר' יוסף קארו מגיע לדיון בסוגייתו.
- מה הדעות השונות לחלונות? מה ההבדלים ביניהם?

תפילה בלחש

דברי התלמוד אצלנו, אשר לומדים מתפילת חנה מתחברים לדברי התלמוד בדף כ"ד עמוד ב':

המשמיע קולו בתפלתו הרי זה מקטני אמנה

דברים אלו של התלמוד היוו דגם לאופן התפילה הרצויה. אופי התפילה משקף במקרים רבים את תפיסתו של ההוגה את מושג התפילה ואת מטרתה.

הרלב"ג [שמואל א פרק ז'] מסביר את דברי הגמרא:

השמיני הוא להודיע שהמתפלל אין צריך שישמיע קולו כי הש"י יודע מחשבות האנשים אבל צריך שיוציא בשפתיו דברי התפלה כדי שתשלם לו הכונה בה ולזה אמר בתפלת חנה רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע,

המלבי"ם רואה את חובה זו באופן מורכב מעט:

והיה, מבואר אצלי במק"א שיש בענין התפלה שתי מדרגות, יש המתפלל ע"י אמצעי, והוא שמבקש שתעשה בקשתו ע"י המלאכים ומליצים מזכירים זכותיו וע"י הזכיות אשר בהם יצטדק, וכן יבקש העזר והתשועה ג"כ ע"י אמצעי ויש המתפלל בלי אמצעי כמ"ש חז"ל אל תהי צווח לא למיכאל ולא לגבריאל אלא מי כה' אלהינו בכל קראנו אליו, ויש שני הבדלים ביניהם בסידור תפלתם, א) המתפלל לה' בלי אמצעי א"צ להאריך בתפלתו, כי אחר שאינו מבקש להצטדק ע"י זכותיו וטענותיו בדרך משפט רק בתורת חסד וחנינה, (וכמ"ש חז"ל שצדיקים אעפ"י שיש להם לתלות במע"ט אינם מבקשים אלא מתנת חנם) א"צ להאריך ולהציע זכותיו. לא כן השואל על ידי מליצים מספרים זכותיו שבהם יברר כי ראוי שתעשה בקשתו עפ"י הדין, צריך לסדר טענותיו ולברר זכותיו, וכמו שהוא במלכותא דארעא, השואל דבר מן המלך בעצמו ישאל דרך חסד, ולא ירבה בדברים רק יאמר בי אדוני עשה עמי חסד, לא כן המבקש באמצעות השרים היושבים על מדין צריך לברר זכותיו שם יצטדק כפי חקות המשפט, כי אין בידם לעשות חסד חנם, רק אמת ומשפט, ב) המתפלל אל ה' לבדו אין לו להשמיע קולו בתפלתו כי כל יצר מחשבות לב הוא מבין, והמשמיע קולו בתפלתו ה"ז

מקטני אמנה, לא כן השואל על ידי אמצעים יכול להשמיע קולו, כי המלאכים אין יודעים מחשבות. והנה בימי עלי היו גגילים לשאול תפלתם על ידי אמצעים, כי הדור ההוא לא היו ראויים לנסים ולהשגחה מיוחדת, ולכן היה דרכם להרבות בתפלה, וכן להתפלל בקול רם, וכאשר ראה את חנה שהרבתה להתפלל חשב שהיא ג"כ מתפללת עד"ז שאל"כ לא היה לה להרבות בתפלה (ובאמת אמרו חז"ל שחנה ע"י שהרבתה בתפלה קצרה ימיו של שמואל) ולכן היה שמר את פיה - ר"ל היה רוצה לשמוע תפלתה, כי חשב שבהכרח תתפלל בקול רם, אחר שמתפללת ע"י אמצעים, אבל אל כן היה רק:

אפשר לראות כי חובת התפילה בחלש לא הייתה פשוטה להוגים מסויימים.

ראו לדוגמה את דברי ר' צדוק הכהן מלובלין [פרי צדיק על התורה, פרשת ואתחנן אות ב']

ואתחנן אל ה' וגו'. במדרש רבה ריש פרשה זו (ב', א') אדם מישראל וכו' מהו שיהא מותר לו להתפלל בקול גדול וכו' כבר פירשה חנה (שמואל - א א', י"ג) וחנה היא מדברת על לבה. וכן אמרו ז"ל (ברכות כ"ד ב) המגביה קולו בתפילתו הרי זה מקטני אמנה. ובמקום אחר אמרו הקל קול יעקב (בראשית כ"ז, כ"ב) קול תורה וקול תפילה וכן אומרים בשמונה עשרה שמע קולנו וגו' הרי שתפילה יש להיות בקול. וכן נאמר באנשי כנסת הגדולה (נחמיה ט', ד') ויזעקו בקול גדול. אמנם בודאי הוא שסתם תפילה לה' יתברך אין להגביה קולו והוא מקטני אמנה אבל לפעמים כאשר צר להאדם מאד ולא יכול עוד להכיל הצער בקרבו מאיזה ענין שצריך לישועה אז הוא צועק מעומקא דליבא והוא אין מכוון להגביה קולו לפני ה' יתברך רק הצעקה הוא מקירות לבו שאין לו שום עצה וכמו שאמרו ז"ל (יומא ס"ט ב) על ויזעקו בקול גדול שאמרו בייא בייא שהוא בלשון אשכנז גוואלט גוואלט שהיה צר להם מאד מסיבת היצר הרע שהיה מסבב אותם ואין עצה להמלט. ותפילה בצעקה כזו מתקבלת לפניו יתברך ואינה חוזרת ריקם.

ולזה מביא המדרש ענין תפילת חנה שלא יגביה קולו על פרשת ואתחנן שהוא תפילת משה רבינו ע"ה שיכנס לארץ מפני ששניהם בסגנון אחד נאמרו כי חנה לא היה אפשר להיות לה צעקה בלב על דבר זה שהיתה מתפללת על בנים כי באמת אשה אינה מצווה על פריה ורביה רק שהיתה משתוקקת לבנים. ולכן היתה מדברת על לבה ולא בקולה מאחר שלא היתה לה הצעקה מקירות לבה. וכמו כן בתפילת משה רבינו ע"ה לכנס לארץ הגם שאמרו ז"ל (סוטה י"ד א) וכי לאכול מפריה הוא צריך אלא שרצה לקיים מצוות הנהגות בארץ. אבל על כל פנים לא היה מחויב בזה מאחר שכן הוא רצון ה' יתברך אלא שהוא בעצמו היה משתוקק לזה ממילא אין מקום להצעקה בקול. ומפני זה לא נענה גם כן בתפילתו. אבל הצעקה שהיא מפנימיות הלב מפאת הדחוק ואין לו עצה להמלט כזה בודאי מתקבלת. ועל זה רמזו ז"ל על פסוק הקל קול יעקב כי בפסוק זה מרומזים שתי בחינות התפילה קל הראשון בלא ו' מרמז על תפילה בחשאי וקול השני עם האות ו' מרמז על הצעקה שמקירות הלב שהוא ממשיך חיות הישועה ואינה חוזרת ריקם:

עוד להלן במדרש רבה הנ"ל (ב', ו') דבר אחר בעת ההוא לאמר אמר ר' עזריה לאמר לדורות שיהיו מתפללים בעת צרה שהרי משה אף על פי שנאמר לו לא תעבור את הירדן הזה התחיל מתחנן. ולכאורה כבר למדנו מיעקב אבינו ע"ה שיהיו נודרים ומתפללים בעת צרה כמו שנאמר (תהלים כ', ב') יענך ה' ביום צרה ישגבך שם אלהי יעקב. אולם בודאי זה נשמע מיעקב אבינו ע"ה שיהיו מתפללים על כל צרה הממשמש לבוא שלא תבוא עליו חס ושלוש. אבל ממש רבינו ע"ה למדנו שגם על דבר שהוא על פי תפיסת האדם לאחר יאוש חס ושלוש אל ימנע עצמו מלהתפלל כמו שמצינו במשה רבינו ע"ה אף על פי שנאמר לו מה' יתברך כי לא תעבור את הירדן הזה היה מתפלל. וכן איתא בתנחומא (פרשה זו ד') למד משה את באי עולם שלא יאמר אדם וכו' ועשה דייתיקי וכו' לא יתפלל עוד אלא יתפלל וכו' שהרי משה עשה דייתיקי וכו' שמה תאמר עמד לו ולא התפלל תלמוד לומר ואתחנן אל ה'.

והנה בחזקיהו כשבא אליו ישעיה הנביא ואמר לו צו לבינתך וגו' אמרו חז"ל (ברכות י' א) שאמר לישעיה כלה נבואתך וצא כך מקובלני מבית אבי אבא שאפילו חרב חדה מונחת על צוארו אל ימנע את עצמו מן הרחמים. ולכאורה מה היה צריך לומר שמקובל זאת מאבי אביו הלא זה עצמו למדנו ממש רבינו ע"ה אף על פי שנאמר לו מה' יתברך בעצמו כי לא תעבור ואף על פי כן היה מתפלל ומכל שכן בחזקיהו ששמע רק מהנביא. אמנם כי ממש רבינו ע"ה אין ראיה שיועיל תפילתו רק שמחויב האדם להתפלל אבל אין בירור שיתקבל תפילתו כמו שהיה באמת במשה רבינו ע"ה שלא הועיל בתפילתו זו. על זה אמר כך מקובלני מבית אבי אבא היינו מדוד המלך ע"ה שהוא פעל זאת שאפילו חרב חדה היינו שכבר נגזר הדין על פי בית דין שלמעלה עם כל זה יוכל להתהפך הכל לטוב מצד רחמי שמים וזה אל ימנע עצמו מן הרחמים דייקא. והיינו במעשה דבת שבע כשבא אליו נתן הנביא ואמר לו אתה האיש היינו שהוא האיש שפסק על עצמו הדין וכמו כן יצא הדין מבית דין של מעלה שאין לו שום תקוה חס ושלוש ועם כל זה פעל בצעקתו מפנימיות הלב כאשר הבין בלבו הריחוק הגדול שירחם עליו ה' יתברך להוציאו מצרתו אף על פי שאינו כדאי וכמו שאמר בתפילתו (תהלים נ"א, ג' - י"ב) כרוב רחמך מחה פשעי וגו' לב טהור ברא לי אלהים וכאומרם ז"ל (סוכה נ"ב א) מכלל

דאיכא טמא היינו כשחשב בלבו מרוב המרירות שראה אחר כל יגיעתו והשתדלות עד שהיה לבו חלל בקרבו שאמרו ז"ל (ירושלמי ברכות פרק ט' הלכה א') שהרגו ליצר הרע בתענית ועם כל זה יארע לו מכשול כזה. היה הצעקה גדולה בלבו לה' יתברך שהוא כל יכול ואין לו עצה רק לברוא לו בריאה חדשה יש מאין שיהיה לו לב טהור ופעל זאת שריחם עליו ה' יתברך מצד מדת הרחמים להיות נעשה בריה חדשה. וזה היה קבלת חזקיה ממנו שאל ימנע עצמו מן הרחמים דייקא.

וכמו כן מצינו באנשי כנסת הגדולה שנאמר ויצעקו בקול גדול כאומרם ז"ל שאמרו בייא בייא והיינו שהיה מפנימיות הלב צעקה גדולה על יצרא דעבודה זרה שהבינו בלבם את גודל הקלקול והריחוק שנעשה להם על ידי זה כאומרם ז"ל (שם) האי דאחרביה לבית המקדש על זה ביקשו שיבטלו ה' יתברך מלבם ויהיה נעשים בריה חדשה שאמרו לא הן ולא שכן מפני שאינם יכולים לעמוד כנגדו ופעלו זאת מצד רחמי שמים וביטלוהו. וגם על יצר הרע של תאוה ביקשו ולא עלתה בידם מפני שנצרך לעולם כי גם לעתיד לבוא לא יבטל לגמרי רק יהיה נקרא לבן שיתלבן כמו שמובא בזה (ח"א קל"ז א) ולכן עוד נשאר ענין הזה בכל דור ודור שנצרך להיות גבור הכובש את יצרו בענין הזה. וכל פרט נפש אשר הוא מרגיש גודל ריחוקו בעסק זה ויש לו צעקה מפנימיות הלב לה' יתברך הוא זוכה על ידי רחמי שמים להיות נעשה כבריה חדשה וכנ"ל:

- מה היחס בין דברי ר' צדוק ובין המדרש? ▪ ראו את ההקשר בו מגיע ר' צדוק הכהן לעסוק בתפילת חנה.
- מה היחס בין תפילה בלחש ובין תפילה בצעקה לפי דבריו של ר' צדוק?

חובת תוכחה

עיקר המצוות נלמדת מויקרא פרק י"ט פסוק י"ז

- עיינו בפסוק ובפרשנים שם. מה הסיבות האפשריות למצווה זו. [השווה בפרשנות הפסוק בין הרמב"ן ובין שאר הפרשנים. הבנת הפיסוק בפסוק, מסבירה לפי הפרשנים את טעמי המצווה].
- למעיינים: אפשר להסתכל בסוגיה במסכת ערכין דף ט"ז עמוד ב'. [מה היחס בין הסוגיה שם לסוגייתנו, איך הסוגיה מבינה את הפסוק?
- בשביל מה צריך גם את הלימוד מחנה עשיש את הפסוק ב'ויקרא'- עיינו בדברי התוספות אצלנו.
- מה ההסבר לפי דברי הרמב"ם, מה היחס בין שתי ההלכות שהוא מביא:

הלכות דעות פרק ו':

(ו) כשיחטא איש לאיש לא ישטמנו וישתוק כמו שנאמר ברשעים ולא דבר אבשלום את אמנון מאומה למרע ועד טוב כי שנה אבשלום את אמנון אלא מצוה עליו להודיעו ולומר לו למה עשית לי כך וכך ולמה חטאת לי בדבר פלוני שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך ואם חזר ובקש ממנו למחול לו צריך למחול ולא יהא המוחל אכזרי שנאמר ויתפלל אברהם אל האלהים:

(ז) הרואה חבירו שחטא או שהלך בדרך לא טובה מצוה להחזירו למוטב ולהודיעו שהוא חוטא על עצמו במעשיו הרעים שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך המוכיח את חבירו בין בדברים שבינו לבינו בין בדברים שבינו לבין המקום צריך להוכיחו בינו לבין עצמו וידבר לו בנחת ובלשון רכה ויודיעו שאינו אומר לו אלא לטובתו להביאו לחיי העולם הבא אם קיבל ממנו מוטב ואם לאו יוכיחנו פעם שניה ושלישית וכן תמיד חייב אדם להוכיחו עד שיכהו החוטא ויאמר לו איני שומע וכל שאפשר בידו למחות ואינו מוחה הוא נתפש בעון אלו כיון שאפשר לו למחות בהם:

מול מצוות תוכחה יש מספר אמירות הפוכות:

ביצה דף ל' ע"א הנח להם לישראל, מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין... לא שנה בדאורייתא ולא שנה בדרבנן, לא אמרינן להו ולא מידי.	יבמות דף ס"ה עמוד ב': ואמר רבי אילעא משום ר' אלעזר בר' שמעון: כשם שמצווה על אדם לומר דבר הנשמע, כך מצווה על אדם שלא לומר דבר שאינו נשמע. רבי אבא אומר חובה, שנאמר: 'אל תוכח לץ פן ישנאך הוכח לחכם ויאהבך'
- מה היחס בין האמירות השונות?

1 ספר החינוך מצווה רל"ט:

ומכל מקום אמרו רז"ל גם כן, שאם יראה המוכיח שאין בדברי תוכחותיו שום תועלת... שאינו חייב במצווה זו באיש כזה, וזו אמרם: 'כשם שמצווה לומר דבר הנשמע, כך מצווה לשתוק במקום שאין הדבר נשמע', לפי שיהיה בענין קלון למוכיח ולא תועלת לאשר הוכיח

- 2 רמ"א אורח חיים סימן תר"ח סעיף ב':
 והוא הדין בכל דבר איסור, אמרינן מוטב שיהיו שוגגין ולא יהיו מזידין. ודוקא שאינו מפורש בתורה אף על פי שהוא דאורייתא, אבל אם מפורש בתורה – מוחין בידם. ואם יודע שאין דבריו נשמעין – לא יאמר ברבים להוכיחן רק פעם אחת, אבל לא ירבה בתוכחות מאחר שידע שלא ישמעו אליו, אבל ביחיד – חייב להוכיחו עד שיכנו או יקללנו
- 3 ספר יראים רכ"ג:
 ואם ברור למוכיח שלא יקבלו ממנו, והם העוברים שוגגים, טוב לו לשתוק כדאמרינן בביצה... אבל מזידין, אע"פ שאתה מרבה עונשו, שחטא בהתראה, אין בכך כלום... שחייב להוכיחו אפילו אינו מקבלו

אסור לישיב בתוך ד אמות של תפילה

- מה הסיבה לכך?
- השוו בין הסיבות השונות? האם יש לכך נפקא מינות להלכה?
- הדברים אשר לומדים מתפילת חנה מתחברים לדברי התלמוד בדף כ"ד עמוד ב':

שולחן ערוך הרב [ר' שלמה זלמן מלאדי, מייחס חסידות חב"ד] אורח חיים הלכות תפילה סימן קב
 אסור לישיב בתוך ד' אמות של המתפלל בין מלפניו בין מלאחוריו בין מן הצדדים צריך להרחיק ד' אמות כי המקום אשר המתפלל עומד עליו אדמת קודש הוא והואיל ושכינה כנגדו כמ"ש בסי' צ"ז וצריך לנהוג כבוד במקום זה כל זמן שהוא מתפלל ומקומו של אדם הוא ד' אמות.

ערוך השולחן אורח חיים הלכות תפילה סימן קב
 כל רבותינו בשם הגאונים דדוקא ביושב בטל אסור אבל אם עוסק בדברים שהם מתקוני התפלות ואפילו בפרק איזהו מקומן א"צ להרחיק דכיון שנהגו לאומרו הוה כתקוני תפלות ומותר לו לישיב וכתב הטור דהעוסק בתורה אסור ואף ע"ג דתורה חמירא מתפלה מ"מ בזה אינו כן דטעמא דאסור לישיב בתוך ד' אמות מפני שנראה כאלו חבירו מקבל עליו מלכות שמים והוא אינו מקבל ולכן בעניני תפלה כשעוסק שפיר הוה כגם הוא מקבל עליו מלכות שמים ולא בתורה ע"ש

בהקשר זה באמת יש לשאול- איפה השכינה נמצאת? או את דבריו של ר' יחיאל אפשטיין:

ערוך השולחן אורח חיים הלכות תפילה סימן קב
 ענין השכינה נראה דלא שייך רק בפני המתפלל ולא לאחוריו דמה"ט כשפוסע ג' פסיעות הולך לאחוריו מפני כבוד השכינה

עקרות

- על עקרות, ראו דף נפרד [שהכינה ורד לקראת שבת דרומא].

שם צבאו"ת

- מה פירושו של שם זה?
- מדוע נחלקים לגביו?

מסכתות קטנות מסכת אבות דרבי נתן נוסחא א פרק לד"ה עשרה שמות
 עשרה שמות של שבח נקרא הקדוש ברוך הוא אלו הן. שם אל"ף דל"ת. י"ד ה"א וא"ו ה"א. אלהי"ם. אל"ה אלהי"ך. אלהיכ"ם. א"ל. אהי"ה. שד"י. צבאו"ת. אמר רבי יוסי חלוק אני על צבאות שנאמר ופקדו שרי צבאות בראש העם (שם כ' ט') :

מסכתות קטנות מסכת סופרים פרק ד הלכה א
 אילו שמות שאין נמחקין, הכותב אל"ף למ"ד, אל"ף דל"ת, י"ד ה"א, שדי, צבאות, אהיה אשר אהיה, ר' יוסי אומר צבאות חול, אמר ר' שמעון בן אלעזר של בית חגירה שבירושלים היו כותבין צבאות והיו מוחקין, שהיו נוהגין בו חול, שנאמר ופקדו שרי צבאות בראש העם.

רמז לדברים אולי אפשר למצוא בדבריו של ר' יוסף ג'קטיליה בספר שערי אורה שער ג' וד'.
 ודע כי שתי מידות הללו הנקראות יהו"ה אלהים צבאו"ת, מהם נמשכין כל צבאות העולם, עליונים ותחתונים למיניהם, ומהם נמשכין כל מלחמות העולם. ובמקום זה הוא סוד הקנאה, וזהו סוד קנאת י"י צבאות תעשה זאת (ישעיהו לז, לב), ואומר:

